

МІСІЯ «ІДЕАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД КРІЗЬ ВІКИ

АНОТАЦІЯ

У статті подано ретроспективний погляд на проблему «ідеального університету», його місію, функції упродовж тисячоліття, від моменту появи перших університетів на європейському континенті до сучасного глобального університету. Автори проаналізували погляди вчених минулого та відомих зарубіжних дослідників у сфері сучасної гуманітаристики.

Ключові слова: університет, місія, «ідеальний університет», освіта.

АННОТАЦИЯ

В статье представлено ретроспективный взгляд на проблему «идеального университета», его миссию, функции на протяжении тысячелетия, от момента возникновения первых университетов на европейском континенте до современного глобального университета. Авторы проанализировали взгляды ученых прошлого и известных зарубежных исследователей в сфере современной гуманитаристики.

Ключевые слова: университет, миссия, «идеальный университет», образование.

SUMMARY

In the article a retrospective look is presented to the problem of «ideal university», his mission, functions during a millennium, from a moment the origin of the first universities on the European continent to the modern global university. Authors analysed the looks of scientists of the past and known in foreign researchers in the field of modern гуманитаристики.

Keywords: university, mission, «ideal university», education.

Третє тисячоліття для людської спільноти – час нових постінформаційних викликів, зумовлених надзвичайно швидким розвитком засобів комунікації. Соціальні мережі все більше заповнюють вакуум реального спілкування, а «дистанційність» стає частиною буття та водночас певною моральною проблемою для цивілізації. Живе спілкування поступається чатам, блогам та іншим новаціям, нівелюючись як сама засаднича потреба людської істоти. В орбіту новітніх викликів потрапляє і сфера освіти, яка у всі часи є надзвичайно чутливою до суспільних змін, і часто є їх віддзеркаленням.

Наскільки в сучасному світі трансформувалася місія «ідеального університету», який упродовж віків був центром, наукового спілкування, отримання нових знань, продукування національної еліти та осередком культури, спробуємо, спираючись на думки авторитетів минулого та провідних авторитетів сучасної зарубіжної гуманітаристики, дати ретроспективний погляд на окреслену проблему. Крім того, запропонований матеріал, висловлені зауваження, коментарі та запитання з нашого

боку можуть слугувати до започаткування на сторінках часопису наукової дискусії, присвяченої проблемам національної вищої освіти в глобалізаційних трансформаціях та, що найважливіше, пошуках місця у всьому цьому України, як географічно та ментально європейської держави. ***

Ідея створення Університету виникла в часи Античності, коли було закладено підвалини раціональності як специфічного способу мислення, що визначив тисячолітній розвиток усієї європейської культури та науки. У свою чергу це породило сентенцію щодо необхідності утворення спеціальної самостійної інституції, яка би втілювала культ Розуму. Проте саме середньовічна Європа подарувала цивілізації соціокультурний феномен – Університет. Однією із причин його появи, як зауважив Жак Лев Гофф, представник третього покоління школи анналів, стало виникнення міст. «Спочатку були міста» – як епіцентри творення нової реальності, в яких селилися люди розуму, інтелектуали, які й створили нові форми цивілізаційного буття [8, с. 17].

На час появи перших середньовічних університетів Європа відрізнялася відносною стабільністю та процвітанням на всіх рівнях суспільства, стали формуватися досить сильні та централізовані владні структури; важливу роль у результаті Хрестових походів відіграло знайомство з іншими культурами. Ключ до розуміння процесу народження університетів дає саме поняття «університет», яке у середньовіччя означало «співтовариство» учителів та учнів, організоване для їх захисту. Магістри і студенти об'єднувалися у спілки – університети – для взаємодопомоги і взаємодії [12, с. 9]. Відтак фундаментальними рисами, що визначали сутність та призначення середньовічного університету були: незалежність; нейтральність та безпристрасність; спрямованість на наукове знання та розвиток його прогресу; критичне осмислення знання. Більше того, університет розглядався як культурний центр із власною, відмінною від інших тогочасних суспільних інституцій, системою основоположних цінностей. Середньовічний університет після свого заснування з дозволу монарха чи римського папи володів фактично повною автономією у різних сферах: у питаннях суто академічних, наприклад, присудження ступенів, та навіть у справах ширшого значення – як-то не підпорядкованість членів університетських корпорацій загальній системі судочинства [19].

Місія ідеального університету XIII – початку XVI ст. полягала у забезпеченні потреби церкви: в університеті готувалися теологи, спеціалісти з церковного права, отримувала знання церковна еліта. Завдання професорів полягало у передачі змісту праць загально-визнаних авторитетів церкви. У цілому ряді аспектів життя середньовічних університетів були закладені інституційні форми сучасного університету (деякі збереглися до наших днів), проявами яких можна вважати інституційну автономію, наявність факультетів, кодифікацію знання і вчених ступенів і звань, отримання ліцензій на право викладання [18, с. 55]. Користь від існування університету в містах стала очевидною для всіх гравців середньовічного світопростору, що й зумовлює зростанням їх кількості. «За кілька століть свого існування і розвитку університет став достатньо традиційним інститутальним феноменом: коли «перший університет в кінці XI століття, в XII столітті

в Європі було засновано шість університетів (серед них Оксфорд), в XIII столітті виникло уже 16 університетів, протягом XIV століття додалося ще 25, а на кінець XV століття більше 80 університетів, і їх кількість постійно зростала» [20, с. 17].

Протягом наступних двох століть в університетському житті відбулися помітні зміни, зумовлені суспільними трансформаціями. Університети зупинилися у своєму розвитку, спостерігалася їх стагнація, все більше уваги приділялося збереженню своїх статусів, привілеїв і незмінного знання. Зростання вартості навчання призвело до того, що все менше людей могли собі це дозволити.; одночасно стало все менш ясною і транспарентною практична цінність освіти. Університети дедалі частіше розглядалися як привілей для заможних, ніж як засіб соціального просування і успіху. Традиційна вища школа перетворилася на засіб соціальної демаркації. І хоча кількість університетів збільшилася до 180-ти, проте на цьому етапі було втрачено загальнодоступність університетів для представників різних конфесій. Створення нових та реорганізація діючих університетів брали на себе римська католицька церква, діячі Реформації і Відродження, що позначилося на самому змісті навчання [12, с. 116]. «Університет, що виникає як інституція глобальної християнської ойкумени, перетворюється на інституцію національну або вузькоконфесійну. Відбувається своєрідна приватизація університету, його підкорення та інтеграція в структури національної держави» [8, с. 32].

Одночасно з цим, в Європі відбулися й інші процеси, які підняли сам факт пошуку знання на новий рівень. Справжнім переворотом у поширенні знань стала поява в середині XV ст. книгодрукування [5]. завдяки винаходу друкарського верстата німецьким винахідником і ювеліром Йоганом Гутенбергом. Його винахід справив величезний вплив не лише на європейську культуру, але і на всесвітню історію Революційні на той час технології трансформували виробництво і розповсюдження знання та інформації, забезпечуючи далекосяжні освітні наслідки. Викладач став не просто транслятором знання, але інтерпретатором його, та навіть більше – продуцентом нового знання. Тоді ж знання у вигляді паперових носіїв стали доступні студентам, що, у свою чергу, дозволило

останнім творити власний погляд на знання, обговорювати більш результативно його зі своїми викладачами.

Наступним фактором можна вважати наукову революцію XVII ст., яка у першу чергу вплинула на методи отримання та розвитку наукового знання, а також мала серйозні економічні та інституційні наслідки, насамперед, в організації освітнього та дослідницького процесу. Відбулася зміна самої європейської ментальності і *habitus* (звичай) викладача і студента. У цей час постав, нехай в рудиментарній формі, сучасний науковець, людина науки [18, с. 57].

На початку XIX ст. виникла суспільна потреба у створенні університету, побудованого на інших принципах, а сама ідея його була тісно пов'язана із розвитком національних держав. Ідею класичного університету проголосили та обґрунтували видатні вчені та громадські діячі XIX ст. В. фон Гумбольдт один із реформаторів німецької системи освіти, та Дж. Ньюмен, британський мислитель, кардинал. Ньюменівська концепція – це інтелектуальний університет, тоді як у В. фон Гумбольдта превалює ідея дослідницького університету. Мета інтелектуального університету полягає, на думку Дж. Ньюмена, у розвитку інтелекту засобами навчання, формуванні загальної культури і громадянської свідомості, розширенні знань та навчанні професіям, підтримці стандартів істини, свободи й демократії. Перша концепція робить акцент на навчанні через дослідження, друга – віддає пріоритети вихованню та формуванню особистості. Місія класичного університету заключається в тому, що він стає центром культурного спілкування та осередком високого знання [17, с. 29]. Завдяки своїм ціннісним характеристикам він більше ніж інші національні інститути здатний оновлювати суспільне життя. В ідеальному варіанті, яким став класичний університет, він об'єднав у собі традиції цих двох типів університетів [11, с. 34].

Мета дослідницького університету (за В. фон Гумбольдтом): єдність навчання та дослідження, автономія університету, ідея академічної свободи в дослідженнях і навчанні, активне позиція університету в громадському житті та підтримання його цілісності. «Гумбольдівський університетський проект чітко окреслює сутність модерного, новоєвропейського університету. Він поєднує у собі подвій-

не покликання. По-перше, соціальну функцію забезпечення громадянської свободи, збереження й відтворення публічної відкритості національного життя. По-друге, університет стає провідною установою модерної науки, основу якої становить математизовано-експериментальне природознавство. Ці дві функції – забезпечення людських прав і громадського виховання для нової, національної держави, що постала з новоєвропейських буржуазних революцій, з одного боку, і забезпечення раціонального пізнання у формі науки, з іншого – є невіддільними одна від одної й разом визначають головне призначення модерного університету» Велику увагу В. фон Гумбольдт звертав на необхідність удосконалення особистості, формування індивідуальності, розробивши принципи організації виховання молодого покоління в університетському середовищі.

Й. Фіхте пропонував свій університетський проект як спосіб реалізації ідеї Volk'y (народу) шляхом розкриття його істинної природи у формі національної держави. Класичний університет був покликаний виховувати відповідального та вільного громадянина держави-нації, плекати в ньому ідеали патріотизму та відданості своєму народові [19]. Місія створеного, наприклад, у 1810 р. Берлінського університету полягала у тому, що він став центром національного відродження та оновлення, хранителем національного духу народу і засобом підтримки національної гордості. Ще один представник німецької науки – філософ і теолог Ф. Шлейємакер розробляв проблему інтелектуальних профілів нового університету. Він підкреслював, що державі потрібні люди, знання яких базуються на вченості. Академічна свобода, на думку Ф. Шлейємакера, сприяє розвитку знання через інтелектуальне спілкування вчених, які працюють в університетах [10].

Отже, головні контенти поняття «університет» в класичному розумінні є: освіта, наука, культура. Основоположні цінності класичного університету включають у себе автономію; дослідження – як серцевинний принцип університетської освіти, саме тому навчання відбувається через дослідження; націленість наукової спільноти на пошук істини, що відповідає орієнтації університету на наукову діяльність; спрямованість на особливу місію суспільстві – формування високих культурних ідеалів: виховання культурної особистості.

Низку складних викликів перед університетами поставило ХХ століття з його двома світовими війнами, тоталітарними режимами, людиноненависницькими постулатами возведеними в ранг державної політики, трансформацією людських цінностей і моральних пріоритетів. А у кінці другого тисячоліття (у 1995 р.) освіта – як послуга, було занесена до Генеральної угоди про торгівлю послугами (ГАТС). ГАТС передбачає чотири способи надання освітніх послуг: 1) «постачання через кордон» – зокрема, дистанційна освіта, електронне навчання (споживач залишається на національній території, постачальник послуги – в іншій країні, сама послуга транспортується через кордони); 2) «споживання за кордоном» – споживач прямує на навчання до постачальника послуги; 3) «комерційна присутність» шляхом, наприклад, придбання або відкриття іноземним університетом навчального закладу на національній території, створення філії або представництва; 4) «присутність фізичних осіб», зокрема – тимчасовий приїзд викладачів для надання освітніх послуг (самостійно зайнятих або відряджених іноземним роботодавцем). Розуміння освіти як товару передбачає: 1) прискорену комерціалізацію освіти; 2) стандартизацію якості освітніх послуг. Можна передбачити, що розвинені країни, користуючись цим інструментом, прагнуть істотно розширити експорт своїх освітніх послуг, очікуючи на певну політичну й економічну вигоду [15]. Відтак широкого вжитку набув термін «освітні послуги». Фактично, майже через тисячоліття від відкриття першого у Європі університету, кардинальним чином було змінено саму парадигму університету, його місію та призначення.

Прикметно, що зарубіжні дослідники у сфері сучасної гуманітаристики скептично оцінюють зазначені зміни, висловлюючи свою стурбованість підміною понять у системі європейської і світової вищої освіти. Більше того, як зазначив Ендрю Росс, шотландський соціолог, професор кафедри соціального та культурного аналізу Нью-Йоркського університету, підтвердився загальний напрямок розвитку вищої освіти – комерціалізацію – та перетворення її на один із видів товарів [16]. Слід зауважити, що витоки комерціалізації освіти ідуть з 1970-80-х рр. – часів неоліберального повороту у розвинених країнах світу, коли почалися скорочення соціальних програм у різних сферах, серед іншого і в освітній. Скорочення фі-

нансування освіти уряди намагались компенсувати наданням університетам можливості заробляти самим. Подібну політику після США та Великої Британії почали впроваджувати також і континентальні європейські країни. Проте, як стверджують американські дослідники, співпраця між університетом і бізнесом призводила до «корпоративної корупції» та нівелювання базових університетських принципів незаангажованого знання та критичності. Так, в умовах, коли університет є просто виконавцем послуг для бізнес-корпорацій, він втрачає право висловлювати незгоду та критику (і часто це закріплено у відповідних юридичних документах, що регулюють співпрацю вишу та корпорації). Натомість, противники лібералізації стверджують, що вища освіта не може й не повинна бути об'єктом торгових угод, пристосованих до комерційних товарів та інших послуг глобальної економіки. Проте практика показує, що університети провідних англослов'янських держав, попри відсутність будь-яких міжнародних угод, уже почали використовувати свої бренди та надавати послуги за кордоном. Прогнозоване неймовірне зростання кількості студентів на міжнародному рівні, разом із розширенням технологічних можливостей та консолідуючою функцією англійської мови як *lingua franca*, перетворює сферу офшорної освіти на золоту жилу для інвесторів [16].

Американський соціолог та голова Ради суспільних досліджень Крейг Калхун визначив, що в результаті змін, які відбулись у відносинах між освітою і бізнесом відбулася зміна місії університету, яка трансформується від виробника загальних благ на поширювача приватних інтересів. Відтак найважливіший чинник існування університету – гонитва за новими технологіями, які можна вигідно продати на ринку. Джерела цієї гонитви не лише в неолібералізмі, це просто дуже великі інвестиції у спроби отримати прибуток на продажі знання. Особливо це стосується технологій, що можуть патентуватися, а їх використання – контролюватися для отримання прибутку. Біотехнології, комп'ютерні технології – все це значною мірою розроблялося в університетах, тож дедалі більше грошей іде в університети, щоби розробити більше таких технологій. Це дуже вплинуло на університети, змінивши баланс між галузями. Таким чином, ті галузі, які продукують придатне для ринку знання, отримують багато грошей, почувавши себе затре-

буваними і досить комфортно. Далі дослідник висловив стурбованість тим, що зазначений процес підриває єдність університету, який перестає бути спільнотою інтелектуалів і стає поділеним залежно від цих ресурсів. Це стосується, у першу чергу гуманітаріїв, особливо у технічних вузах, які, зазвичай, розглядаються, як зайвий баласт у системі університету [7].

Власне тут виникає логічне запитання: яким має бути сучасний університет у ринкових термінах, зважаючи на занесення освіти до послуг ринку: чим визначається тоді ринок професорів, ринок винаходів, ринок статей? Крейг Калхун у своєму дослідженні спробував дати відповідь на це питання та оцінити нове явище – ринок освітніх послуг. Автор висловив таке бачення проблеми (дозволимо собі розлоге цитування, оскільки його міркування можуть спричинити певну дискусію в українському академічному середовищі): «Звісно можна припустити існування ринку професорів, але це також може бути деструктивним, адже якщо ви бачите себе на ринку, ви постійно витрачаєте час, щоб досягти успіху на ньому і могли себе вигідно «продати». Це залежить від вашого дослідження, а не від викладання. І професорам, як правило, кажуть: «Не витрачайте стільки часу на студентів», – тому що отримати роботу в іншому університеті можна завдяки якомусь відомому дослідженню, участі у проекті, стажуванні за кордоном і т.д.. Це спотворює картину, і кожен тепер дбає про власний інтерес. Я гадаю, саме це є наслідком. А університети наймають людей на роботу через змагання статусів, через ієрархію, бо вони розуміють, що так вони отримають більше подарунків від багатих людей, якщо будуть відомими. Ця система, весь час підсилюючи сама себе, підриває рівність і посилює нерівність. Вона підриває ті цілі університету, що стосуються суспільного блага, зокрема навчання чи критичне обговорення соціальних питань, а натомість ставить цілі, що є цікавими для ринку. Ідеальний університет несе в собі дві цінності: одна – якість освіти, її досконалість, інша – доступність тієї ж освіти. І ці дві цінності не мають суперечити одна одній, але їх часто подають як суперечливі» [7]. Фактично можна висловити досить сміливе припущення, що в умовах ринку та жорсткої конкуренції університет трансформується у таку собі ремісничу школу високого рівня, яка продукує працівників для тих-таки бізнес-корпорацій, для яких

неважливо, чи є випускник університету «вихованою культурною особистістю».

Один із різновидів сучасного університету – глобальний університет у процесі свого формування буде наслідувати елементи поведінки транснаціональних корпорацій. Нью-Йоркський університет, фактично, вже давно переступив цей поріг, а у світі вищої освіти межа між наданням освітніх послуг на домашньому та закордонному ринку стала вже геть розмитою – подібно до розмиття межі поміж приватним і публічним чи некомерційним і комерційним [16].

Найбільш помітним прикладом є широко відома за кордоном Школа післядипломної та професійної освіти при Нью-Йоркському університеті, в якій щороку навчається понад 50 тисяч дорослих за більш ніж 125-ма напрямками. Школа була одним із перших університетських закладів у США, що зареєструвався у програмі Міністерства торгівлі під назвою «BuyUSA», яка є «електронним ринком, що налагоджує зв'язки між американськими експортерами та кваліфікованими агентами, покупцями і закордонними партнерами» [16].

Прикладом одного з наймасштабніших та найзабезпеченіших ресурсами «освітнього хабу», тобто освітнього центру – є «Містечко знань», «Knowledge Village» у Дубаї, започатковане у 2002 році. У ньому створено кілька кластерів за форматом вільної економічної зони, де працюють понад 450 компаній партнерів, які спеціалізуються у галузях розвитку людських ресурсів. А 31 навчальний заклад пропонує програми тривалістю навчання від одного до чотирьох років [2, с. 165, 167]. У Катарі, в місті Доха, було побудовано «Місто освіти» площею в 2500 акрів, у якому розташувались відділення кількох топових університетів з США (Карнегі Меллон, Корнел, Джорджтаун тощо). Усі витрати взяв на себе фонд, що належить королівській родині Катару. Ще одна місія глобального університету полягає в тому, що студенти на Близькому Сході мають усі підстави вважати, що їм будуть не особливо раді в Сполучених Штатах після подій 11 вересня, тоді як філософський світогляд, побудований на «війні з терором», забезпечив адміністраторів додатковим набором аргументів на виправдання своєї присутності у Близькосхідному регіоні. Більше того, незважаючи на будь-яку університетську політику зарубіжних місій, не так просто знайти різницю між

деякими з нових офшорних наукових центрів та промисловими зонами вільної торгівлі, в яких іноземні корпорації отримують гостинну зустріч із щедрим набором податкових пільг, митних привілеїв і дешевої, майже безкоштовної, землі. У багатьох місцях західні університети справді будують свої філіали в зонах вільної торгівлі [16].

Кінець ХХ ст. ознаменований, серед іншого, й кризою західного університету. Про це у своїй останній книзі написав канадський професор, літературознавець і перекладач Білл Рідінгс «Університет на руїнах», яка побачила світ після його трагічної загибелі в авіакатастрофі 31 жовтня 1994 р.. Криза Університету на Заході є наслідком фундаментальної зміни його соціальної ролі і внутрішньої системи через втрату традиційними гуманітарними дисциплінами центрального місця в житті Університету [14, с. 13].

Відтак, з метою реформування європейської системи освіти було запроваджено так званий Болонський процес, в основу якого було покладено американську освітню модель. Проте саме американська академічна спільнота цю модель вже не перше десятиліття критикувала, оскільки вона змінила підходи до визначення місії університету, місії викладача та студента [19]. 25 травня 1998 р. у Сорбонні була прийнята Спільна декларація про гармонізацію принципів побудови європейської системи вищої освіти, яку підписали міністри освіти Франції, Німеччини, Італії та Великої Британії. Вони заявили про існування «Європи знань», як реальності, сформованої на базі університетів, які й надалі відіграють головну роль у її розвитку. Очільники заявили наміри про «можливість спробувати створити європейський простір для вищої освіти, де національні особливості та загальні інтереси будуть спрямовані на зміцнення становища Європи, її студентів та громадян» [3, с. 9 - 11]. 19 червня 1999 р. ректори європейських університетів, які зібралися в Болоньї в честь 900-річчя Болонського університету, підписали Болонську декларацію, у якій зафіксували основні принципи процесу реформування Європейського простору вищої освіти, відомого як Болонський процес. На сьогодні він має такі цілі:

1. Запровадження системи легко зрозумілих та порівнюваних освітніх ступенів (із використанням Додатка до диплому) для підвищення конкурентноздатності та шансів

на працевлаштування для європейських громадян;

2. Європейська кооперація щодо забезпечення якості вищої освіти;

3. Навчання впродовж життя [13, с. 12 - 14].

Фактично ці документи затвердили нову парадигму освіти, що базується, перш за все, на «економізмі», тобто на розумінні освіти як необхідного кроку до набуття потрібної кваліфікації, виключаючи при цьому з освітніх функцій завдання розвитку громадянської свідомості, набуття культурного капіталу тощо. Офіційно, нова філософія освіти запроваджувалася під гаслами «розвитку та інновацій», хоча критики її стверджували, що головним її результатом стала повна руйнація головних принципів університетського життя, обмеження розвитку в студентів наукового мислення та звуження його горизонту. Пропоноване Болонським процесом скорочення терміну навчання для здобуття мінімального освітнього рівня, чітка спеціалізація на заміну типовому для західних університетів підходу *liberal arts* та інші кроки Болонського процесу спрямовані на максимальну «економізацію» освітнього процесу. Враховуючи все це, Університет перестає бути центром культури та освіти, він стає продуцентом освітніх послуг [19].

Це привело до того, що останніми роками спостерігається тенденція, коли по всьому світу студенти виходять на вулиці, щоб боротися за майже ідентичні цілі: справедливу систему освіти, вільний доступ до неї, подолання неповноцінної нестабільної (*precarious*) зайнятості, покращення поточної життєвої ситуації. 2006 рік може бути прикладом такого протестного руху: без очевидного зв'язку один з одним, протести пройшли в Чилі, Греції, Німеччині, Франції, Італії, Ізраїлі та інших місцях. При цьому проблеми майже скрізь однакові: зростання плати за освіту, згортання університетської демократії замість її розбудови, хронічне недофінансування системи освіти. У 2008 р. німецькі студенти з перемінним успіхом боролися проти введення плати за освіту. У 2009 р. наклалися одне на одне одразу кілька факторів. По-перше, це довготривалий процес економізації освіти: зменшення державного фінансування освіти з одночасним вторгненням приватних компаній у сферу освіти та науки, аж до приватизації університетів; експансія неоліберальної ринкової ідеології у освіти – освітні ін-

ституції починають орієнтуватись на ринок та намагаються стати економічно «рентабельними»; процес поступового перетворення освіти з дієвого соціального ліфту на елітарний продукт у зв'язку зі згортанням соціальних програм та поступовим введенням плати за навчання, подорожчання освітніх кредитів та загальним звууженням доступу до освіти.

Одним із аспектів проблеми економізації освіти у Європі є Болонський процес. «За красивими словами про покращення системи освіти дуже легко простежуються: потреба уніфікації освіти в зв'язку з конкуренцією із університетами США та бюрократичними проблемами самого Євросоюзу; пов'язана з цією уніфікацією ліквідація у навчальних програм «нерентабельних» спеціальностей – у Німеччині, наприклад, це «сходознавчі» дисципліни, «візантиністика» тощо – тобто таких, що не відповідають «теперішнім ринковим вимогам». ; скорочення часу на навчання – найважливіша проблема, адже в умовах загальної недоступності для більшості студентів стипендіальних програм ті змушені заробляти собі на життя під час навчання, або по кілька разів кидати університет, щоб заробити на продовження освіти. Усі ці альтернативні шляхи отримання вищої освіти Болонський процес ліквідує, вводячи жорсткі часові рамки для отримання освітніх та наукових ступенів. Результат – обмеження доступу до освіти вищими класами, або боргова кредитна яма для представників інших соціальних верств» [4].

Важливим аспектом є визнання національної специфіки держави-підписанта Хартії зі східної частини континенту, врахування посткомуністичних особливостей розвитку низки держав, серед яких – і Україна. З іншого боку належить зважати на ключове завдання Болонського процесу – формування єдиного європейського освітнього простору. Для подолання цієї дилеми, Флоріан Вібер, професор, директор Центру дослідження Південно-Східної Європи університету в Граці (Австрія) та його колега професор Гаральд Геппнер, директор відділу історії університету в Граці (Австрія) висловили такі пропозиції: по-перше, необхідно враховувати важливий фактор, який полягає врахування національної потреби у вихованні національних еліт. По-друге, необхідно відповідати європейським стандартам в освіті і йти по шляху зменшення автономії національної освіти. По-третє, викладачі і сту-

денти мають стати більш мобільними в рамках програм Erasmus [1, с. 9].

Про Болонський процес, як такий собі Рубікон для сучасної європейської освіти, зазначає Міхаїл Маяцкій, історик філософії з Фрібурзького університету (Швейцарія) та Вищої школи економіки (Російська Федерація). Він зауважує: «Болонська реформа остаточно розсікла сам corpus, «тіло», людський склад західного університету на дві взаємовиключні частини. З боку відчаю – стара гвардія. «Стара» не в сенсі віку, адже сюди поки що входить і частина студентства. «Стара» – в сенсі вірності певній минулій ідеї університету, згідно з якою, за словами Гумбольдта, «не професори – для студентів, а вони всі – для знання». З боку оптимізму – новий дух «відкритості», «успішності», «ефективності», «інновації» і «динамізму». Стара гвардія приречено веде ар'єргардні бої. Новий чиновницький порив із невинною синявою в очах весело руйнує створюване роками». Далі вчений наголосив, що найразючішою зміною в системі університету, яка відбулася «під знаком Болоньї» в останні 10 – 15 років – це зміна самого університетського духу. Таке бажане зближення із життям вилилося перш за все у те, що студент перетворився на покупця, а університет – в супермаркет, з відповідною логікою взаємовідносин між ними. Особливо травматична ця метаморфоза для гуманітарних факультетів [9].

Зі значною долею скепсису стосовно освітніх новацій в Об'єднаному Королівстві пише й Террі Іглтон – провідний британський філософ і літературознавець, професор університету в Манчестері. Його стурбованість – у відсутності підтримки з боку держави гуманітарного блоку вищої освіти.. «Британська держава продовжує давати університетські гранти на точні науки, медицину, інженерну справу, але воно перестало витрачати які-небудь суттєві кошти на гуманітарні дисципліни. Немає сумнівів, що коли ситуація не зміниться, то у найближчі роки припинять свою роботу цілі гуманітарні факультети. Якщо філологічні факультети й виживуть, то лише для того, щоб навчати студентів з відділення бізнесу ставити крапку з комою. Крім того, в якийсь момент в британських університетах навчання стало менш важливою справою ніж наукові дослідження» [6]. Террі Іглтон піднімає завісу над внутрішніми проблемами вищої освіти Великої Британії (але чи це є невідома константа

для української освітньої сфери – поставимо знак питання). Вчений пише: «Як тільки студент опиняється в руках університету, вузи починають тиснути на викладачів, щоб ті не ставили поганих оцінок, оскільки є ризик втратити гроші. Загальна ідея полягає в тому, що провал студента – це провина викладача. Одним із результатів такої гонитви за студентськими гаманцями стало збільшення курсів, розроблених з урахуванням того, що модно зараз у середовищі 20-річних. У моїй дисципліні, англійській філології, модні вампіри, а не поети вікторіанської епохи, сексуальність, а не Шеллі, фанатські журнали, а не Фуко, сучасний світ, а не середньовіччя. Ось яким сильним став вплив глибинних політичних та економічних сил на складання навчальних планів. Будь-який філологічний факультет, який зосередить свої зусилля на англо-саксонській літературі XVIII ст., буде рубати гілку, на якій сидить» [6].

Для британської держави всі фінансовані нею наукові дослідження мають стати частиною так званої економіки знань, вплив яких на суспільство можна виміряти певним чином. У такий спосіб простіше оцінити впливи на суспільство авіаційних інженерів, ніж істориків античності. І далі автор з притаманною йому іронією зазначає: «Дійсно, філософи завжди можуть відкрити на розі вулиць службу допомоги, відповідаючи на питання про сенс життя, а лінгвісти – установити пункти своїх послуг в найлюдніших місцях, де було б потрібно щось перекласти. Загалом, ідея полягає в тому, що університети мають виправдати своє існування, допомагаючи бізнесу. Коли ж використати холодне формулювання урядового звіту, то університети мають працювати, як «консультуючі організації» [6]. Відтак думки і міркування британського колеги є досить співзвучними з українськими реаліями – необхідністю виживання університетів в умовах ринку, конкуренції, гонитви за потенційними студентами.

Університет існує доти, доки у ньому є студенти, і, мабуть, важливо знати думку останніх про його призначення, його місію і його майбутнє від незаангажованих, юних «експертів». Відтак професор Л. Жванко підготувала зі своїми студентами-першокурсниками проект під назвою: «Ідеальний університет», «ідеальний професор» очима «ідеального студента», для якого студенти писали свої роздуми з приводу цих фундаментальних для освіти складників. Студент-першокурсник є, фактично,

«*tabula rasa*» для викладача, а тому було досить цікаво почути думки саме такої студентської аудиторії. Що очікують вчорашні абітурієнти від того навчального закладу, з яким вирішили пов'язати п'ять років свого життя? Ось деякі з цих думок, які вселяють певний оптимізм в майбутнє університету, як корпорації однодумців – викладачів і студентів.

«Тож, «ідеальний» вищий заклад має залучати студентів. Находячись в стінах такого університету, у студента не має з'являтися бажання скоріше збігти звідтіля. Щоб цього не виникало, в університеті має бути тепла атмосфера, дружні відносини не тільки у студентів з викладачами, а й у студентів зі студентами та у професорів з професорами. Тоді він стане «ідеальним»» (Безсонова Карина).

«Університет – як живий організм... Головне в університеті – це його культурне, виховне і просвітницьке значення. Чи зможе університет, отримавши все вище написане – змінити своє місце в суспільстві, стати чимось, що об'єднує молодь навколо цінностей та ідеалів, саме ідеалів?» (Артем Шарко).

«В ідеальному університеті у студента повинна розвинути здатність багато і продуктивно працювати. У студента має бути можливість займатися наукою, якщо таке бажання є. Ну і гідна оплата, якщо він захоче продовжувати займатися наукою. Це, до речі, повинно бути престижно в ідеальному університеті» (Соколова Кристина).

Мене надихають викладачі, закоханні у свою справу. Саме їхня натхненність дає мені надію на те, що в майбутньому я буду отримувати не менше задоволення від роботи. Загалом, я вважаю, що мій вибір університету був правильний, і на разі я маю змогу не тільки здобувати якісну освіту, а ще й розвиватися творчо» (Олена Шабакова).

«Дуже важливим аспектом «ідеального університету» є «ідеальний професор». Людина, яка знає все про свій предмет, викладає його не тільки тому, що «так говорить закон», а робить так, щоб кожен студент запам'ятав його предмет. Ідеальний професор викладає майже всі свої сили на те, щоб студентам було цікаво, щоб вони полюбили його предмет так, як любить його він» (Тетяна Савенкова).

«Ідеальний викладач – це не той, хто повинен вчити студентів не тільки тому, що вказано у програмі, але й давати якісь нові матеріали, вчити життю» (Катерина Куцина).

«Щодо ідеального студента – це насамперед вихована людина, вона має старанно вчитися, не тільки ходити на лекції, але й самостійно розвиватися, багато читати, відвідувати музеї, театри, мандрувати. Вона повинна розуміти, що від того, як вона буде вчитися залежить його подальше життя». (Тетяна Голунова).

«Ти сам вирішуєш на яку стежку стати, а куди вона тебе приведе, це вже залежить від твоєї координації та розмірів твоїх кроків. Ти прийшов здобувати знання? Тоді не гай часу. Університет буде ідеальним тоді, коли ти станеш ідеалом для нього» (Анна Лапчевська).

«Студент повинен бути креативним. Це творчі люди, які здатні швидко проаналізувати та діяти. Ідеальний студент повинен бути активним. Повага до викладача – це характеристика будь-якого студента» (Микита Білоусов).

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова докладає багато зусиль, щоби студентство не лише отримувало ґрунтовні знання за обраним фахом, а й дбає про їх виховання як гармонійної цілісної особистості. Для цього Університет має своєму доробку - унікальний та потужний освітній фундамент – спадщину видатних викладачів минулих поколінь. Багаторічна історія нашого навчального закладу тісно пов'язана з ім'ям яскравої особистості, видатного архітектора, академіка архітектури Олексія Миколайовича Бекетова, який створив потужну школу з підготовки майбутніх архітекторів, став засновником кращих традицій архітектурної та художньої освіти. Його життєвий шлях, професійна та педагогічна діяльність, висока творча майстерність сприяли формуванню як архітектурного образу міста Харкова, так і світогляду багатьох поколінь архітекторів. Педагогічні принципи великого зодчого сьогодні стали основою сучасної освіти в нашому університеті.

Почесне ім'я видатного харків'янина О.М. Бекетова було присвоєно Харківському національному університету міського господарства у квітні 2013 р.. В університеті відкрито меморіальний музей зодчого, дбайливо зберігається дар архітектора – Бекетівська бібліотека. Реалізується багатовекторний культурно-просвітницький проект «Харківські Бекетовські асамблеї» та науково-практичне, історико-архітектурне зібрання «Бекетовські читання». За рішенням Вченої ради університету кращі студенти щорічно отримують

стипендію імені Бекетова, вони залучаються до різних заходів, пов'язаних із збереженням пам'яті про нього.

У 2017 р. виповнюється 155 років від дня народження Архітектора. Підготовка до цього славного ювілею розпочалася заздалегідь, а тому урочисто відкритий 30 серпня 2016 р. у пам'ятник є даниною шани професору університету, великому зодчому та педагогу О.М. Бекетову. За рішенням громадської організації «Асоціація випускників та друзів ХНУМГ імені О.М. Бекетова відбулася благодійна акція на підтримку спорудження пам'ятника, а відтак ще раз підтверджено, що студенти, які закінчили вуз, залишаються пов'язані з ним незрими нитками пам'яті і поваги до своєї альма-матер.

Іще одним важливим інструментом формування сучасної молоді людини, як патріота своєї Батьківщини, патріота міста, університету, інтелектуала та багатогранної особистості став «Фонд історичної, освітньої, наукової, інтелектуальної та культурної спадщини ХНУМГ імені О.М. Бекетова», створений за рішенням Вченої ради Університету 30 серпня 2014 р. І вже за два роки було проведено низку заходів з ушанування ювілярів університету, проведено науково-історичні конференції, триває пошукова робота для створення експозицій видатних вчених університету, проведено «Історичний тиждень: спадщина університету» та створено музейну виставку «Золотий перетин університету: видатні особистості».

Отож, усе це дає всі підстави говорити про ХНУМГ імені О.М. Бекетова, як про університет, який дає не лише фах молодій людині, а й збагачує духовно, про що так ратували основоположники класичного університету.

***

Дев'ять століть існування університету, як соціального інституту, доводить його вічність. Це, вочевидь, є показником життєздатності університету як суспільного феномену й вираженням особливості потреби в цьому суспільства. Недарма Й. Фіхте визначав університет як доступне зору зображення безсмертя людського духу. Іншими словами, університет є тим місцем, де транслюються високі цінності культури, духовне життя, відтворення життєво важливі суспільні функції. Чи залишиться це у XXI ст., чи відбудеться повна «макдоналізація вищої освіти», а університети перетворяться на «консультуючі організації» для надання

освітніх послуг, як говорять про це європейські критики і скептики Болонського процесу? Питання відкрите. Мабуть університети будуть існувати в класичному – ідеальному варіанті – доки будуть студенти, яким важливіші знання ніж просто паперовий додаток до диплому, і професори, які бачать себе інакше ніж «надавачі освітніх послуг»...

ЛІТЕРАТУРА

1. Bieber Florian, Heppner Harald (Eds.): *Universities and Elite Formation in Central, Eastern and South Eastern Europe*. Reihe: *Transkulturelle Forschungen an den Österreich-Bibliotheken im Ausland*. – Bd. 11, 2015. – 320 s.

2. Авшенюк Н.М. Тенденції розвитку транснаціональної вищої освіти у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст.: монографія / Н.М. Авшенюк; за ред. д-ра пед. наук, проф. М.П. Лещенко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К.: Ін-т обдаров. дитини, 2015. – 448 с.

3. Болонський процес. Документи і матеріали / За ред. д. е. н. проф. С.І. Юрія. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 136 с.

4. Гудима В. Освіта не на продаж: студентські протести 2009 між прагматикою та утопією. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/osvita-ne-na-prodazh-studentski-prote/>

5. Гутенберг Йоган. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%99%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BD_%D0%93%D1%83%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B3

6. Иглтон Терри. Медленная смерть университета. – Режим доступа: http://scep sis.net/library/id_3672.html

7. Калхун Крейг. Університет у кризі?. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/universitet-u-krizi/>

8. Курбатов С.В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія / С.В. Курбатов – Суми: Університетська книжка. – 2014. – 262 с.

9. Маяцкий М. От Болоньи до Болоньи, или Тупиковый процесс. – Режим доступа: http://scep sis.net/library/id_2688.html

10. Медведев І.А. Соціально-філософські передумови та концептуальні засади ідеї класичного університету з позицій державного управління. – Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/DeBu/2010-1/doc/1/06.pdf

11. Пролеєв С. Культурно-історичне покликання університету. / С. Пролеєв // *Покликання університету: Зб. наук. пр.* – К.: Янко, 2005. – С. 31–38.

12. Радул О.С. Історія вищої школи (V – середина ХХ ст.): монографія. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. – 536 с.

13. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю.М. Рашкевич. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2014. – 168 с.

14. Ридингс Билл. Університет в руїнах: монографія / Б. Ридингс. – М.: Изд-во «Гос.ун-та Высшая школа», 2010. – 306 с. – Режим доступу: <http://parksgt.tsu.ru/upload/iblock/381/38173d7d933b332f43f89464dc2477b9.pdf>

15. Ризики національної системи освіти у зв'язку з приєднанням до Світової організації торгівлі. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1104/>

16. Росс Ендрю. Глобальний університет (Уривок із книги «Університет проти себе самого») // *Спільне. Журнал соціальної критики*. № 3: Політика освіти. 2011, № 12. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/globalnij-universitet-urivok-iz-kni/>

17. Рябенко Є.М. Соціально-філософські засади державного управління вищою освітою в умовах інформаційного суспільства // *Гуманітарний вісник ЗДІА*. – 2013. – № 52. – С. 25 – 32. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/visnyk_52_25.pdf

18. Скрипник К.Д. Великая Хартия университетов и исторические основания ее принципов. – Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/30243/1/iurp-2015-135-06.pdf>

19. Совсун І. Новий порядок денний для університетської освіти. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/novij-poryadok-dennij-dlya-universitet/>

20. Університет в умовах сучасності: сила традицій перед викликом майбутнього: монографія / Е.Г. Михайлева, Е.В. Бирченко, Т.В. Зверко и др.; под. общ. ред. Е.Г. Михайловой; *Нар.укр.акад.* – Х.: Изд-во «ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. – 284 с.